

Ivan Karlić – Mate Bašić (ur.), *Fra Roger Bacon. Zbornik radova s prvoga znanstvenog skupa »Franjevački velikani«*, Zagreb, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Franjevačke studije – Biblioteka »Brat Franjo«, 2014, 171 str.

Valerija Kovač
valerija.kovac13@gmail.com

Zbornik radova »Fra Roger Bacon« plod je prvoga znanstvenog skupa »Franjevački velikani«, koji je održan 5. travnja 2014. godine u samostanu franjevaca konventualaca na Svetome Duhu u Zagrebu prigodom 800. obljetnice toga engleskoga franjevca i preteče znanstvenika u modernome smislu riječi. Zbornik je grafički lijepo opremljen, sadrži ukupno 171 stranicu, a uz Predgovor i Uvod, koji potpisuju urednici prof. dr. sc. fra Ivan Karlić i fra Mate Bašić, sadrži pozdravne govore s otvorenja skupa, sedam članaka (od kojih je šest izlaganja sa spomenutoga skupa) i prilog s fotografijama.

Izlaganja su tako raspoređena da se od široko postavljene teme na početku ide do onih specifičnijih, izravno vezanih uz Rogera Bacona, te se, polazeći od njega, ponovno širi vidik prema drugim franjevcima i njihovim znanstvenim doprinosima.

Prvo izlaganje mr. sc. fra Roze Brkića o »Franji Asiškome i studiju« temeljno je za razumijevanje Rogera Bacona, a tako i za niz budućih simpozija o »franjevačkim velikanima« jer pokušava dati odgovor na do sada različito rješavano pitanje o odnosu Franje Asiškoga prema studiju općenito. Autor odmah na početku ističe da Franjo

»prema studiju i znanosti nije pokazivao apsolutno odbijanje i otpor, nego prije predrasude te stanovito nepovjerenje. Ne zato što bi te stvarnosti držao negativnima za svoju braću, nego zbog dvoznačnosti koju znanost može imati kao oblik moguće dominantnosti, uznositosti i himbe s obzirom na siromaštvo, koje je bilo osnovom Franjine koncepcije nasljedovanja Gospodina Isusa« (36).

Franjo je odbijao svaki oblik moći i svaki instrument snage, te se u tom kontekstu može shvatiti i protivljenje studiju kao obliku posjedovanja bogatstva, jer je zahtijevao skupe knjige tada dostupne samo bogatima. No, autor pokazuje da dva važna franjevačka dokumenta («Oporuka» i «Pismo bratu Antunu») potvrđuju kompatibilnost teološkoga studija s evandeoskim životom, koji Franjo traži od svoje braće. Budući da je Franjo potrebu propovijedanja smatrao jednom od konstitutivnih zadaća svoga bratstva, iz toga po sebi proizlazi potreba studiranja i posjedovanja knjiga. Dakle, ne odstupa se od prvotnoga ideala siromaštva, ali se prilagođava potrebama i okolnostima u kojima Franjo i njegovo bratstvo djeluju.

»Roger Bacon: vrijeme i život« tema je izlaganja mr. sc. fra Daniela Patafte. Život, naobrazbu i djelovanje engleskoga franjevca autor smješta u kontekst njegova vremena, 13. stoljeća – vrhunca klasične srednjovjekovne kulture koje je obilježeno trima čimbenicima: razvojem sveučilišta kao »treće sile« uz svećeništvo (*sacerdotium*) i carstvo (*imperium*), otkrićem i prihvaćanjem Aristotelova nauka te utjecajem prosjačkih redova koji su doprinijeli razvoju znanosti u Parizu i Oxfordu. Rogera Bacona smatra jednom od najkontroverznijih osoba 13. stoljeća. Predstavlja raznolika područja njegova znanstvenoga interesa koji se poglavito temelji na kritici skolastičkoga teološko-filozofskog sustava Tome Akvinskoga (metafizike) i priklanjanju eksperimentalnom istraživanju kao najsigurnijoj metodi proučavanja prirode. Stoga autor zaključuje da je Roger Bacon s jedne strane izdanak svoga vremena, dok je, s druge strane, »uvelike nadrastao to vrijeme i svojim oštroumnim i predviđajućim zaključcima obilježio tijek europskih znanstvenih gibanja u stoljećima koja će uslijediti« (49).

Da je kod Rogera Bacona »praktični intelekt uzvišeniji od spekulativnoga« pokazuje prof. dr. sc. Mile Babić, oslanjajući se na Baconovo glavno djelo »Opus maius«. Sedmi dio toga spisa s naslovom »Moralna filozofija« Babić drži vrhuncem Baconova mišljenja, u kojemu *doctor mirabilis* govori o prednosti praktičnoga intelekta pred spekulativnim, te ga detaljnije analizira. Bacon razlikuje spekulativni intelekt koji vodi k spoznaji istine, od praktičnoga intelekta koji je uzvišeniji jer vodi ljubavi prema spoznatoj istini i njezinu provođenju u djelo. To je pak puno teže jer se čovjek po grijehu nalazi u koruptivnom stanju, te su mu za postizanje dobra potrebni puno jači poticaji koji bi ga pokrenuli da vjeruje u istine o dobru duše i da ih čini. Zbog toga što engleski franjevac ističe vrijednost prakse, moralne filozofije i teologije kao praktične znanosti, autor članka ga smatra pretečom Ivana Dunska Škota za kojega je ljubav također najviši oblik prakse. Babić potom ukazuje na Baconovu različitost od ostalih srednjovjekovnih filozofa i teologa te ističe njegovu otvorenost novim spoznajama i metodama kao primjer za današnje profesore i znanstvenike.

Doprinosu Rogera Bacona suvremenom shvaćanju znanosti kao eksperimentalne djelatnosti posvećeno je izlaganje prof. dr. sc. Stipe Kutleše («Roger Bacon i eksperimentalne znanosti»). Autor pokazuje da moderna eksperimen-

talna znanosti počinje davno prije novoga vijeka, već u 13. stoljeću. U tom kontekstu i uzimajući u obzir različita vrednovanja Baconova doprinosa, autor ga predstavlja kao jednoga od predstavnika eksperimentalnoga i racionalnog pristupa znanosti već u srednjem vijeku. Njegova je vrijednost u tome što je bio među prvima koji su eksperiment i matematiku uočili kao važne za opis i razumijevanje prirode. Autor detaljnije razlaže »tri obilježja eksperimentalne znanosti« koja navodi Roger Bacon: prvo, zaključci induktivno-deduktivnog postupka spoznavanja trebaju biti ne samo logički dosljedni, nego imati i iskustvenu potvrdu; zatim, proširenje empirijske baze činjenica pomaže dolasku do spoznaje drugim znanostima; konačno, eksperimentalna znanost svojim vlastitim sredstvima istražuje i otkriva tajne prirode. Kutleša na kraju zaključuje:

»Potrebno je s rezervom uzeti sve stavove o Rogeru Baconu kao preteči i anticipatoru mnogih stvari u novovjekovnoj znanosti, međutim treba priznati njegove zasluge i novosti koje ga s pravom svrstavaju u red onih koji su davno prije novovjekovne znanosti doprinijeli njezinoj uspostavi« (100).

Da je Rogeru Baconu bilo blisko i područje alkemije, pokazuje prof. dr. sc. Stanko Uršić u radu pod naslovom »Tvari i mijene tvari u obzoru Rogera Bacona i danas«. Oslanja se na alkemijski spis »The Mirror of Alchimy«, tiskan 1597. godine u Londonu, dakle tri stotine godina nakon što je napisan, a za koji do danas ostaje otvoreno pitanje, koliko se sam tekst može pripisati Baconu ili barem povezati s njim. Uršić se usredotočuje na tvari koje su prema navedenom spisu bile iskustveno dostupne (kovine, metali i neki minerali), njihova počela i mijene, u kojima može sudjelovati čovjek svojim radom radi dostizanja savršenstva sadržanoga u zlatu kao savršenom metalu. Autor potom razlaže iskustvene zaključke alkemijske znanosti srednjega vijeka i uspoređuje ih sa suvremenim pristupima, mjerenjima i uvidima, kemijskim elementima, kemijskim spojevima i energijom na području suvremene alkemijske znanosti (suvremene kemije).

Fra Tomislav Smiljanić, mag. theo. piše o temi: »Dva Bacona: Znanstveni redovnik Roger Bacon i znanstveni barun Francis Bacon«. Uspoređuje dva prezimenjaka čija su razmišljanja utjecala na razvoj znanosti kroz drugačiji pristup svijetu i prirodi. Rogera predstavlja kao preteču suvremene znanosti i eksperimentalne metode, a Francisov doprinos i ulogu vidi u promjeni novovjekovne znanstvene paradigme. Autor zaključuje da su obojica bila poznata po kritici skolastičke metode, ali se i razlikuju:

»Francisova djela znatno su bolje argumentirana te su sofisticiranija zbog tadašnjih tehničkih dostignuća i spoznaja, ali je Roger 300 godina prije shvatio važnost proučavanja prirode i metode eksperimentalne provjere« (115).

Autor ističe kako se čini da je veća razlika među njima u odnosu prema matematici:

»Za Francisa Bacona matematika nije u središtu njegova razmatranja i rijetko je spominje, dok za Rogera ona igra važnu ulogu...« (115).

Fra Mate Bašić u zadnjem članku ovoga zbornika predstavlja znanstvena otkrića kojima su bili protagonisti pripadnici franjevačkoga reda, čime pokazuje širinu djelatnosti koju su franjevci obavljali kroz povijest. Osvrće se na Dantea Alighierija, franjevačkoga trećoredca, koji u svojoj »Božanstvenoj komediji« opisuje franjevačku povijest. Rogera Bacona povezuje s različitim optičkim instrumentima, obnovom kalendara, različitim oblicima vozila, a u široj perspektivi ističe mnoge zaslužne franjevce na području astronomije, fizike, kemije, matematike, biologije, medicine, zemljopisa i drugih znanosti, u razdoblju od srednjega vijeka do danas.

Zbornik o Rogeru Baconu za naše je područje jedinstven doprinos upoznavanju toga u svoje vrijeme velikoga, ali danas – barem u nas – manje poznatoga engleskog franjevca. Zbornik pruža dostatan uvid u život i djelovanje Rogera Bacona. Predstavljen je kao neobična i kontroverzna osoba, koja je nadilazila svoje vrijeme barem pod dva vidika: s jedne strane, kritikom autoriteta i skolastičke metode te odvrćanjem od metafizike i spekulacije; s druge strane, davanjem prednosti svijetu prirode i njezinom proučavanju na eksperimentalan i induktivan način kao i favoriziranju praktičnoga uma i životne konkretnosti. Zbornik pruža uvid poglavito u dva područja Baconova zanimanja: empiričko proučavanje fizičkoga svijeta i blizina s alkemijskom tradicijom. Možda bi, cjelovitosti radi, bili dobro došli još i radovi o Baconovu vrednovanje uloge matematike u znanosti, te o njegovu poimanju ili kritici teologije iz perspektive njegova iskustvenoga pristupa.

Još jedna dimenzija zbornika čini se vrlo važnom. Poznato je da se svaku osobu dublje upoznaje ako se prouči i životni, vjerski, kulturni, znanstveni i društveni kontekst vremena u kojem je živjela, koji je na nju zasigurno ostavio traga te bio poticaj za nastanak i razvoj njezinih misli i djelovanja. Zbornik i u tome pogledu pruža višedimenzionalan uvid u 13. stoljeće kao životni prostor Rogera Bacona, iz kojega možemo izdvojiti sljedeće čimbenike važne za njegovo razumijevanje: odnos Franje Asiškoga i njegova bratstva prema samome studiju; razvoj i važnost europskih sveučilišta posebice onih središnjih u Parizu, Bologni i Oxfordu; prevlast skolastičke filozofsko-teološke metode i spekulativne misli; važnost utjecajnih osoba (ovdje pape Klementa IV.) kao zaštitnika i promicatelja pojedinih mislitelja i znanstvenika; početci eksperimentalnih znanosti; i, konačno, širina franjevačke znanstvene djelatnosti tijekom povijesti.

Može se reći da već ovaj prvi zbornik posvećen Rogeru Baconu, s prvoga znanstvenoga skupa »Franjevački velikani« pokazuje koliku će vrijednost imati i ubuduće taj hvalevrijedan pothvat u kojem će se osvijetliti poznati i manje poznati likovi franjevačkoga reda.